

Frederic Ballell i la Rambla

La singularitat del passeig més conegut de Barcelona, la Rambla, compartimentada en els diferents trams de Canaletes, dels Estudis, de les Flors o de Sant Josep, dels Caputxins o del Centre, i de Santa Mònica, ha estat des de fa molt temps un pol d'atracció de mirades tant de turistes com dels propis barcelonins.

En l'àmbit de la fotografia, pocs han estat els fotògrafs que no han girat la seva càmera cap aquell indret en successives ocasions, i han deixat testimonis diversos del seu esguard fet amb més o menys encert, amb visions més àmplies o puntuals, amb panoràmiques o apropaments. Entre aquests creadors d'imatges que, al llarg de la història de l'art fotogràfic, han passejat per l'emblemàtica via ciutadana cal remarcar, en aquest moment concret, la figura de Frederic Ballell Maymí com a autor d'un conjunt d'imatges que, amb un volum proper al centenar, recull multitud d'aspectes de la vida diària en aquesta artèria barcelonina.

Frederic Ballell Maymí (Guayama, Puerto Rico, 1864 – Barcelona, 1951) era un fill d'indians, que va arribar a Catalunya amb molts pocs anys, per la mort de la seva mare¹. Va estudiar enginyeria industrial a Barcelona, on descobrí la fotografia i inicià els seus primers treballs com a retratista. En tornar a Puerto Rico acabada la carrera estableix allí un estudi de fotografia, del qual ens han quedat testimoni en diversos retrats o escenes de carrer. La seva gran aportació a la fotografia catalana s'inicia quan, en tornat de Puerto Rico a inicis de segle XX, comença la seva relació amb la revista *Il·lustració Catalana* a partir del primer número de la nova etapa iniciada el 1903, i perdura ininterrompidament fins al final de la publicació l'any 1917. Treballà també per altres publicacions com la revista *Feminal*, *L'Esquella de la Torratxa*, *La Campana de Gràcia*, o *La Hormiga de Oro*. En aquest moment inicial de segle, Ballell esdevé un dels principals productors del naixent àmbit del fotoperiodisme i, al costat d'altres professionals com Fernando Rus o Adolf Mas, un dels que marcarà la manera de fer en l'apropament visual als canvis de la societat, recollint imatges dels diferents espais en evolució². La seva persistència en la imatge de qualitat i en el seguiment dels esdeveniments que dibuixaven el discórrer de la societat, va suposar que fos cercat per revistes de fora de Catalunya que el varen contactar com a corresponsal: és el cas de revistes

¹ Frederic Ballell tenia set anys quan la seva mare Emilia Maymí de Ballell va morir a Blanes el 27 d'octubre de 1871. *Diario de Barcelona*, 8 de novembre de 1871, p.11685. No sabem si restà a Catalunya tot el temps, fins als seus estudis universitaris, o si tornà amb el pare a Puerto Rico. Per una aproximació més extensa a la vida i obra de Frederic Ballell, veure *Frederic Ballell, fotoperiodista*. Renart Edicions, Ajuntament de Barcelona, 2000. En el present text s'aporten noves dades que sobre el fotògraf s'han pogut localitzar, amb la voluntat d'anar completant la trajectòria vital i professional del protagonista.

² Sobre la peculiaritat de la mirada fotogràfica d'inicis de segle, veure el catàleg 1909. *Fotografia, ciutat i conflicte*, AFB, Ajuntament de Barcelona, 2009

de Madrid com *Blanco y Negro*, *La Esfera* o el periòdic *ABC*, on il·lustrava fets de Barcelona i Catalunya.

Ballell fou conscient de la importància de la tasca informativa dels fotoperiodistes, i per a defensar aquest treball formà part dels professionals que crearen l'Associació de la Premsa de Barcelona, l'any 1909, entitat en la qual figurà com a mínim fins el 1932³, i amb la qual participà en actes de tot tipus, com el banquet de confraternització entre periodistes que organitzà la pròpia societat a la *Maison Dorée* el 5 de març de 1916, on assistí acompanyat d'altres fotoperiodistes com Brangulí o Castellà⁴.

Com a fotògraf desenvolupà altres aspectes relacionats amb la càmera. D'una banda, treballà durant un temps al Servei Meteorològic de Catalunya realitzant fotografies de núvols⁵. D'altra banda, la participació a concursos fotogràfics li aportà un cert reconeixement i la possibilitat de mostrar les seves fotografies fora de la plasmació de la notícia, com a mitjà d'expressió més personal. Aquesta faceta del seu treball, desconeguda fins ara, es recollida per la premsa: el juny de 1891 participà en la gran Exposició Fotogràfica organitzada per la *Sociedad Fotográfica Española* a la casa Gibert de Barcelona, on rebé un accèssit per procediment en "sals de plata" i un altre per "paper al bromur"⁶. El 14 de maig de 1942, el diari *ABC* publica la notícia del resultat del concurs de fotografies organitzat per la revista "Información Comercial Española", on parla de la concessió de diploma de menció honorífica a "D. Federico Ballell, de Barcelona, por su tema "Pesca"."⁷. Curiosament, aquestes dues participacions en concursos corresponen als extrems de la seva trajectòria, el primer l'any 1901 quan encara no ha iniciat la seva tasca com a col·laborador de les revistes de la ciutat, i el segon l'any 1942, quan ja fa temps que ha sortit del circuit dels fotògrafs professionals.

D'altra banda, Ballell va realitzar treballs més relacionats amb els seus estudis d'enginyer. Aquesta faceta pot deduir-se de les notícies de la premsa on apareix relacionat amb els professionals de l'enginyeria: en abril de 1901, el "*Boletín Oficial de hoy publica lo siguiente: Gobierno civil.—Negociado de Industria.—Citando para que en el plazo de tres días concurren al mismo a los verificadores de contadores de gas don Lorenzo Cuffi, don Jaime Arólas, don Federico Ballell Maymí, don Manuel Llopis y Puig, don Victoriano Cuffi y don Federico Colomer*"⁸. I el maig de 1928, es reclamà com a enginyer per a fer-li lliurament d'una

³ En l'anuari de 1941 ja no apareix com a soci

⁴ *La Vanguardia*, 6 de marzo de 1916, p.3

⁵ Op.cit . *Frederic Ballell, fotoperiodista*.

⁶ *La Vanguardia*, 26 de julio de 1891, p.2

⁷ *ABC*, 14 de mayo de 1942, p.18

⁸ *La Vanguardia*, 11 de abril de 1901, p.4

documentació⁹ . Torna a haver-hi un salt, entre una i altra notícia, que coincideix amb l'època de major producció fotogràfica del nostre autor.

Un altra faceta que hem pogut descobrir de Frederic Ballell és la seva implicació amb el benestar dels animals. Per referències familiars, se sabia que en el seu darrer domicili al Passeig de Sant Gervasi vivia amb multitud de gossos, i és també emblemàtic d'aquesta estimació el retrat que es va fer amb un gosset cap als anys 1940¹⁰. A banda dels gossos que ell pogués recollir, Ballell va participar activament en el funcionament de la "Federación Ibérica Protectora de Animales y Plantas", des del moment de la seva constitució l'any 1924, on accedí al càrrec d'interventor¹¹. L'any 1927 va ser depositari de la mateixa entitat¹², i l'any 1928, a més, presidí la secció de protecció de les races canines¹³. L'any 1932 continuava relacionat amb aquesta entitat com a vocal de la Secció Barcelonense de la Federació Ibérica de Sociedades Protectoras de Animales y Plantas¹⁴ . La proximitat del fotògraf amb els amics de quatre potes va quedar plasmada diverses vegades en la seva obra fotogràfica, essent-ne exponents remarcables les dues fotografies de personatges amb gossos a la rambla que figuren en la sèrie que es presenta.

Tots aquests diferents aspectes ajuden a confeccionar una idea de l'individu, a dibuixar un perfil d'un professional que va tocar moltes tecles però que tenia també temps i interès pel creixement personal i social. Totes aquestes petites notícies ens parlen d'un home que, en mig del treball desbordant de reporter gràfic, va trobar els moments per captar la vida de la rambla en un conjunt voluminós d'imatges, segurament pel simple gust de fer-ho, robant estones a la feina o aprofitant el seu pas per la via de la ciutat d'inicis del segle XX.

El llegat fotogràfic de Frederic Ballell per a la documentació històrica de la ciutat de Barcelona i d'altres poblacions catalanes és d'una gran importància: amb la seva càmera de plaques formà part dels primers fotògrafs que es movien apressadament per la ciutat amb l'esperit de trobar la imatge clau que documentava un fet, un acte o un esdeveniment. Des de les destroces dels temporals de mar a la costa barcelonina fins a les processons per Collserola, des de les parades del mercat dels Encants o les graderies luxoses del Polo Club en dia de curses hípiques, la ciutat i els seus habitants anaven quedant impressionats

⁹ "para hacerles entrega de documentos, la Comandancia de Obras, Reserva y Parque de Ingenieros de esta región, instalada en el cuartel de Roger de Lauria (detrás del Parque) llama a las clases e individuos reservistas de Ingenieros que figuran a continuación: ... Ballell, ...", *La Vanguardia*, 6 de mayo de 1928, p.18

¹⁰ Op. Cit. *Frederic Ballell, fotoperiodista*, p. 40

¹¹ *La Vanguardia*, 12 de noviembre de 1924, p.18

¹² *La Vanguardia*, 11 de enero de 1927 p.11-12

¹³ *La Vanguardia*, 14 de febrero de 1928, p.14

¹⁴ *La Vanguardia*, 7 de diciembre de 1932, p.7

en les plaques negatives de vidre, i eren després transportades a les pàgines de les revistes il·lustrades per a apaivagar la set d'imatges de la naixent indústria visual.

Però entre tant anar i venir, hi hagué un indret que captà l'atenció del fotògraf de manera particular: la Rambla de Barcelona. Més d'un centenar de fotografies preses entre 1907 i 1908 ens mostren els diversos perfils dels habitants de l'emblemàtic carrer en un moment en què l'atenció urbanística es posa més en la construcció de la Via Laietana. És curiós constatar que, malgrat l'ajuntament de la ciutat organitza un concurs per a captar imatges de la Barcelona que anava a desaparèixer, convidant als practicants de l'art fotogràfic a passejar-se pel barri de Ribera tot impressionant records pel futur, Frederic Ballell gira la seva mirada cap a la Rambla i només s'acostarà al barri riberenc un cop s'hagi iniciat l'esbudellament, tot realitzant un seguit de fotografies dels diferents moments d'enderrocament i construcció de la nova via urbana¹⁵. El fotògraf rambleja amunt i avall mentre la seva mirada es fixa en els músics de carrer, els escombriaires, les parades de menjar, els escriptors de la Virreina, els tolits, el noi que ven uns gossos o els nens que s'enfilen a la font per a veure aigua. És una visió diferent de les altres fotografies de la Rambla que trobarem en el seu fons, i que corresponen al quefer periodístic: imatges de manifestacions, d'enterraments, d'obres o d'atemptats, on la presa de la instantània té una finalitat concreta. En aquesta sèrie d'imatges elaborada durant un llarg lapse de temps prima la voluntat de mostrar el dia a dia, la vida tranquil·la d'un carrer que batega amb els vianants.

Les imatges captades defugen de la "pose" en retratar als personatges, alhora que fan un inventari dels ciutadans, tot mostrant com un carrer esdevé una via de centralitat urbanística a través, sobre tot, dels seus ocupants. Ballell sembla fer un inventari enciclopèdic dels usuaris de l'espai, amb ànim de constatar la seva presència i sense donar preponderància a uns sobre els altres. Són fotografies atemporals (sempre amb els límits que aporta la visió dels vestits o els anuncis del carrer) on el fotògraf busca mostrar com passa la vida, i que ara intentem, observant amb lupa les revistes dels quioscs o els anuncis d'espectacles, assignar a un moment concret de la nostra història urbana i social.

El conjunt d'imatges podria haver estat concebut com a sèrie, o bé esdevenir-ne una a ran de la seva acumulació casual, i sembla tenir la peculiaritat de no haver estat realitzada per a cap publicació. Només una fotografia fou publicada a La Esquella de la Torratxa: un grup de músics executant un concertet davant les

¹⁵ Moltes d'aquestes fotografies sortiren publicades a *Il·lustració Catalana* i altres revistes, i s'aplegaren en el catàleg de l'exposició *La construcció de la gran Barcelona: L'obertura de la Via Laietana 1908-1958*, Museu d'Història de la Ciutat. Ajuntament de Barcelona, 2001

taules del cafè Petit Pelayo¹⁶. La voluntat del fotògraf de passar desapercebut, de no interrompre en el fet que vol capturar, ens ofereix una imatge un xic desconcertant, on els protagonistes apareixen d'esquena a l'espectador, mentre que els seus oients queden amagats també de la línia visual. Només una dona amb el seu infant, que apareixen caminant per un extrem de la imatge, s'adona del fet fotogràfic i observa directament la càmera. La voluntat de no ser vist, fins a arribar a captar l'escena amb personatges donant l'esquena, serà una característica que trobarem en altres imatges de la sèrie.

Una altra de les fotografies de la sèrie fou emprada també per a necessitats editorials i, en concret, per a la realització una altra imatge en forma de collage. Sense els actuals mitjans de retoc digital, la realització d'imatges a partir de retallar i enganxar trossos de diverses fotografies no era un fet anecdòtic. La figura de dues dones amb mantellina sortint de l'església de Betlem, baixant per la rambla de les flors, mentre una d'elles es tapa la cara amb el moneder en avistar la presència del fotògraf amb la seva càmera, es va reciclar per a il·lustrar la setmana santa a l'església de la Concepció¹⁷.

Seria pertinent comparar les fotografies de la Rambla amb altres dels mateixos indrets, fetes pel fotògraf amb una finalitat fotoperiodística. Una de les més conegudes és la que mostra el nou quiosc de begudes de la Rambla de Canaletes, que es va inaugurar el 29 de febrer de 1908, segons projecte de l'arquitecte Josep Goday¹⁸. El conegut quiosc apareix en altres fotografies de la sèrie, tant en el seu aspecte de 1907 (segons les directrius ornamentals del projecte de Pere Falqués de 1890) com amb la nova decoració. La imatge fotoperiodística ens vol mostrar clarament l'objectiu de la fotografia, i l'autor sembla demanar la col·laboració del públic del quiosc en el moment de la presa, que s'obre en ventall creant unes línies de força que ens porten directament al motiu fotogràfic. La fotografia ens parla també de l'expectació que suposava la presència del fotògraf al carrer en una època en què l'art fotogràfic ja era conegut per tothom, però no extensament practicat: els vianants conscients del fet fotogràfic posen al costat de l'objecte. Expectació pel fet fotogràfic al carrer, curiositat o voluntat de sortir a la imatge?. Com n'és de diferent aquesta fotografia dels ramblers de les imatges robades, on cap d'ells atura el seu quefer, ociós o productiu, per la presència de la càmera.

Dins la producció dels fotògrafs hi ha un canvi de procediment en l'obtenció dels positius que comporta una variació important en l'aspecte de les còpies

¹⁶ *La Esquella de la Torratxa*, núm. 1529, de 17 d'abril de 1908, p. 258. Publicada amb el títol "Las Notas del Dia", la revista juga amb el doble significat d'aquesta paraula.

¹⁷ *Feminal*, núm. 13, abril de 1908. Titulada: Setmana Santa a Barcelona. A la porta dels claustres de la Concepció, el dijous Sant.

¹⁸ *Il·lustració Catalana*, núm 249, 8 de març de 1908, p.154. El peu de la imatge publicada aporta aquesta informació.

fotogràfiques: cap a 1908 comença a predominar l'ús dels nous papers processats amb banys químics que aporten una estructura diferent a la plata que conforma la imatge i arriben al negre neutre, cosa gairebé impossible amb els papers impresos per ennegriment directe sota la llum del sol. Aquest canvi comportà, sobre tot, una major rapidesa en el processat de les còpies, rapidesa d'altra banda necessària en el cas dels fotoperiodistes que havien de lliurar a corre cuita les fotografies a la redacció de les revistes. Participen, però, del procés d'esmaltat a través del qual es dotava la còpia d'una superfície brillant que ajudava, entre altres coses, a la seva visió i conservació. Els nous papers es treballaran sota les ampliadores, incorporaran diferents acabats superficials i fins i tot tonalitats de base (marfil, crema, etc...) i limitaran la seva producció a la cambra fosca dels laboratoris fotogràfics i a la llum controlada.

L'any 1908 és, dins el treball del nostre fotògraf, l'any de pas d'una tècnica d'obtenció de còpies a una altra, de manera que a partir de 1909 pràcticament tota la producció de Ballell serà realitzada en procediments de revelatge químic. La majoria de les còpies de la sèrie de la Rambla que presentem són còpies *vintage*¹⁹ i tenen, doncs, la característica formal d'estar realitzades amb el procediment d'ennegriment directe, i de ser contactes dels negatius originals, realitzats amb placa de vidre al gelatinobromur. Les que corresponen a positius en blanc i negre són o bé còpies lliurades a una editorial o còpies posteriors dels mateixos negatius²⁰, algunes amb un tampó amb el nom de Federico Ballell i, per tant, positivades per ell, i altres realitzades, després de l'adquisició del fons negatiu per part de l'Ajuntament, per laboratoris professionals de copiat.

El fons negatiu de Frederic Ballell va ingressar a l'Ajuntament l'any 1945 per adquisició al fotògraf. La rellevància de les imatges així ho demanava. Juntament amb els clixés va arribar un llibre de registre on Ballell tenia classificades alfabèticament diverses temàtiques que apareixien en les imatges amb la referència del número de la caixa on es guardava el negatiu. Al final del llibre hi ha una nota que fa un recompte del material lliurat, amb una anotació a part on podem llegir: *A deducir los de la Ramblas que ya tienen en el Archivo. – 150.* Aquesta informació ens parla, doncs, dels negatius que van servir per a fer les còpies que conformen aquest magnífic conjunt i denota també el singular afecte que aquesta col·lecció de vistes tingué, amb un tractament diferenciat de la resta del fons en el moment de la seva adquisició.

Rafel Torrella

Conservador de l'AFB

¹⁹ Vintage: còpies fetes per l'autor en el moment de realització del negatiu, també anomenades tiratges originals d'època.

²⁰ De fet, un cop arribà el material negatiu de Ballell a l'Arxiu Municipal a partir de juliol de l'any 1945, es va dur a terme una tasca de positivat que s'encarregà al laboratori 24x36. Algunes de les còpies de paper al gelatinobromur de plata i esmaltades són susceptibles de formar part d'aquest positivat.